

**ACTIVITATEA ORDINULUI FRAȚILOR MINORI ÎN TRANSILVANIA
(SEC. XIII-XVI).**

EDIȚII DE DOCUMENTE ȘI SURSE INEDITE

Ioana Terezia Pop*

Abstract. *The present study aims to indicate the documents related to the activity of the Order of the Friars Minors in Transylvania within the period between the arrival of the Order in the Kingdom of Hungary and the year 1600. Firstly, there are highlighted texts that were found within the volumes of documents that appeared on Romanian territory over time. Secondly, fifteen unpublished original documents, regarding the mission of the Friars Minor in Transylvania are analyzed. These sources were found due to the project regarding the digitization of medieval documents from the National Archives of Romania. At the same time, along with these two approaches are proposed two volumes of documents, coming from the Italian and Hungarian space, which sum up only texts regarding the activity of the Friars Minor. At the end of the study, taking the example of these initiatives, this question arises: **To what extent could be produced a volume of documents that contain only texts regarding the activity of the Order in Romania?***

Keywords. The Order of Friars Minor, Transylvania, 13th-16th centuries, medieval document collection, unpublished document

Frații Minori au adoptat un stil de viață strict și mobil (erau adesea în mișcare) activând în sfera pastorală și socială. Aceștia sunt cei care cheamă la convertire prin intermediul predicilor itinerante, prin ascultarea confesiunilor și prin administrarea sacramentelor. Conștienți de eficiența Ordinului fondat la începutul secolului al XIII-lea, papii ajută la răspândirea acestuia în întreaga Europa și nu numai. În Regatul Ungariei misiunea lor a fost aceea de a-i converti pe cumani și schismatici, dar și de a fi în slujba populației catolice¹. În această muncă au fost sprijiniți de regi și nobilime, care adesea finanțează ridicarea de noi conventuri și îi patronază pe frații minori care activează pe teritoriul aflat în aria lor de influență.

În privința titlului merită lămurite două aspecte. În primul rând, cercetarea se încadrează cronologic între începutul misiunii minorite în Ungaria, secolul al XIII-lea, și anul 1600. A doua dată a fost adoptată mai degrabă din punct de vedere pragmatic decât să aibă vreo însemnătate istorică, fiind anul până la care sunt disponibile documente medievale în proiectul de digitizare a arhivelor naționale române. În al doilea rând,

* Membru TRANS.SCRIPT - Centrul de Diplomatică și Paleografie Documentară Medievală și bibliotecar la Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj; e-mail: ioana.t.pop@gmail.com

¹ Din *Cronica* minoritului Giordano da Giano se cunoaște că frații ajung prima dată în Regatul Ungariei la finalul decadei a doua a secolului al XIII-lea. Chemați de un episcop al locului, aceștia nu pot înființa o comunitate datorită reticenței populației locale căreia nu îi cunoșteau limba și obiceiurile. A doua expediție a fraților în Ungaria, din 1229, a fost inițiativa ministrului provincial german. În urma acestui impuls până la 1240 se formează provincia Ungaria, iar printre numărul de opt custodii, la 1260, se numără și Transilvania. Karácsonyi János, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországn 1711-ig*, vol. 1, Budapesta, 1923, p. 13-16, *Fonti francesane*, Milano, 2011, p. 793-872.

cercetarea a fost realizată pentru spațiul geografic cunoscut azi sub denumirea de Transilvania, adică Arcul Carpatic și comitatele nord-vestice.

Scopul lucrării de față este de a pune în lumină pe de-o parte, edițiile de documente care conțin texte cu privire la misiunea minorită din Transilvania publicate pe teritoriul României, iar pe de altă parte indicarea de noi documente, inedite. Pentru prima parte au fost utilizate ca sursă volume de documente ce privesc istoria Transilvaniei în toată complexitatea acesteia (cu aspecte militare, economice, religioase, sociale sau administrative). Au fost utilizate acestea deoarece nu există ediții care să conțină doar documente referitoare la activitatea fraților minori în Transilvania. Pentru a doua parte, documentele inedite, au fost identificate datorită programului de digitizare a documentelor medievale din arhivele naționale românești (arhiva medievală). În plus, vor fi indicate două ediții de documente (una din Italia, alta din Ungaria) ce conțin doar documente referitoare la activitatea minorită.

Dacă în spațiul românesc nu se regăsesc ediții ce conțin doar documente referitoare la activitatea minorită, se poate vedea că în spațiul italian și maghiar au fost făcute demersuri importante în această direcție. Două astfel de inițiative sunt *Documente originale ale fraților minoriși maghiari observați*, volum redactat de Balázs Kertész² și *Bullarium franciscanum*³, fiind izvoare ce cuprind și referințe privitoare la misiunea fraților minori în Ungaria și Transilvania, în particular.

Prima referință privește cele 59 de documente editate de Balázs Kertész în anul 2015, la Budapesta. Intervalul în care se încadrează textele este 1448-1526. Primul an reprezintă data fondării vicariatului observant independent al Ungariei de cel al Bosniei⁴.

² Balázs Kertész (editor), *A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai: 1448–1526 [Original surviving documents of the Hungarian Observant Franciscans]*. Fontes Historicis Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria 7, Budapest, 2015.

³ *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum Constitutiones, Epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum, et Poenitentium a Seraphico patriarcha Sancto Francisco institutis concessa ab illorum exordio ad nostra usque tempora jussu atque auspiciis Reverendissimi patris magistri Fr. Joannis Baptistae Constantii, Minorum Conventualium Ministri Generalis, conquisitis undique monumentis nunc primum in lucem editum notis, atque indicibus locupletatum/ studio et labore Fr. Joannis Hyacinthi Sbaraleae [t.I-IV]. Continuavit Conradus Eubel [t.V-VII], Roma, 1759-1904 și noua serie ce conține 4 volume: *Bullarium Franciscanum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum Pontificum Eugenii IV et Nicolai V ad tres Ordines S.P.N. Francisci spectantia*, tomus 1, 1431-1455, Quaracchi, 1929, *Bullarium Franciscanum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romanorum pontificum Calixti III, Pii II et Pauli II ad tres Ordines S.P.N. Francisci spectantia*, tomus 2, 1455-1471, Quaracchi, 1939, *Bullarium Franciscanum continens constitutiones, epistolas, diplomata Romani Pontificis Sixti IV ad tres Ordines S.P.N. Francisci spectantia*, tomus 3, 1471-1484, Quaracchi, 1949, *Bullarium Franciscanum continens bullas, brevia supplicationes tempore Romani Pontificis Innocentii VIII pro tribus Ordinibus S. P. N. Francisci obtenta*, tomus 4.1, 1484-1489, Grottaferrata (RM), 1989, *Bullarium Franciscanum continens bullas, brevia supplicationes tempore Romani Pontificis Innocentii VIII pro tribus Ordinibus S.P.N. Francisci obtenta*, tomus 4.2, 1489-1492, Grottaferrata (RM), 1990 și un supliment *Supplementum ad bullarium franciscanum continens litteras Romanorum Pontificum annorum 1378-1484 pro tribus Ordinibus S.P.N. Francisci ulterius obtentas*. Appendice hierarchica addita, Grottaferrata (RM), 2002-2003.*

⁴ Conventurile observante din Regatul Ungariei au fost încadrate în vicariatul observant al Bosniei fondat în anul 1339. Marijan Žugaj, *San Francesco in Croazia e la Protoprovincia Croata (1217-1239)*, „Miscellanea Francescana”, 82(1982), p. 247-310, Roscic' Nicola, *Integrazioni storiche sull'antica Provincia Slavonia O. Min.*, în „Miscellanea Francescana”, 70(1970), p. 403-419.

A doua dată a fost condiționată de sursa folosită, anume baza de date a Arhivelor Naționale din Ungaria, care conține documente digitizate până în anul 1526. Dintre acestea, paisprezece au fost emise fie într-un convent din Transilvania (Lipova, Caransebeș, Brașov sau Oradea), fie indică numele unui frate din regiune (Dej sau Șumuleu Ciuc) sau prezintă activitatea fraților într-un oraș (cum ar fi primirea lui Paul Beldi și a familiei sale în confraternitatea minorită din Brașov).

Inițiativa de a organiza un corpus al bulelor papale relative la activitatea urmașilor Sfântului Francisc de Assisi se datorează ministrului general al Ordinului Fraților Minori Conventuali, Carlo Antonio Calvi (1747-1753)⁵. Corpusul conține șapte volume însoțite de un supliment, acestora li se adaugă ulterior o serie nouă cu patru volume și două suplimente. Astfel, Giovanni Giacinto Sbaraglia OFMConv (1687-1764) în anul 1751 acceptă propunerea ministrului general și pleacă din Florența la Roma⁶, unde va redacta primele trei volume și va începe lucrările pentru următorul. Munca începută de Sbaraglia pentru volumul al patrulea a fost finalizată de Giuseppe Maria Rugilo OFMConv (1722-1789), iar următoarele 3 volume și un supliment la primele trei volume au fost realizate de Konrad Eubel OFMConv (1842-1923). În această primă serie se regăsesc bule emise în intervalul 1216-1431.

Dacă primele volume au fost munca fraților conventuali, noua serie va fi rodul ramurii observante a Ordinului. Ulrich Hüntemann OFM (1869-1936) redacta primul volum în anul 1929. Al doilea și al treilea volum au fost întocmite de către catalanul José María Pou y Martí OFM (1882-1961) în anii 1939, respectiv 1949. Volumul patru, structurat în două părți și apărute în anii 1989 și 1990, a fost pregătit de către franciscanul italian Cesare Cenci (1925-2010). El era cel care redacta și cele două tomuri de supliment din anii 2002 și 2003. Pentru cele patru volume a fost vizată perioada 1431-1492, iar pentru cele două suplimente a fost realizată o muncă de lungă durată pentru revederea indicilor din perioada 1378-1471, respectiv 1471-1484.

Datorită cercetării întreprinse de sus-numiții franciscani s-a putut constata existența a o sută (cu aproximație) de bule pentru perioada 1216-1492, a căror conținut fac referire la realități ce privesc activitatea minorită în Ungaria. O mică parte, aproximativ zece texte conțin referințe clare privind conventuri sau misiunea minorită în Transilvania medievală. Pe lângă acestea un număr de zece documente privesc activitatea în comitatele nord-vestice, extra-transilvane, și Moldova. În primele șapte volume tonul este dat de dorința pontifilor de a extinde ordinul, astfel li se cere minoriților să pătrundă în Regatul Ungariei pentru a converti ereticii și schismaticii prin oficierea sacramentelor, prin predică, prin fortificarea bisericilor sau prin construirea altora. Totodată, se oferă indulgențe la vizitarea unor locașuri de cult, cum ar fi biserica conventului din Târgu Mureș. În noua serie a *Bullarium franciscanum* sunt mărturii referitoare la pagubele aduse de atacurile turcești și indulgențele pentru reconstruirea conventurilor și a bisericilor (de exemplu pentru complexul de la Șumuleu Ciuc). O dată cu extinderea mișcării observante pontifii le pun

⁵ *Dictionnaire de Théologie catholique*, vol. XIV/1, Paris, 1939, Vocea Sbaraglia.

⁶ *Ibidem*. În anii petrecuți la Roma a realizat o muncă intensă pentru pregătirea edițiilor de documente franciscane până la 2 ianuarie 1764, când moare la curia generală a ordinului, Conventul „Sfinții 12 apostoli”.

la dispoziție locuri pentru a se stabili. De asemenea sunt mărturii cu privire la activitatea de inchizitori a minorităților Iacob de Marchia (1391-1476), Ioan de Capestrano OFM (1386-1456) și Gabriele Rangoni de Verona (1410-1486) în Boemia, Austria și Ungaria.

Dintre edițiile de documente redactate pe teritoriul României au fost alese următoarele: *Documente privind istoria României. C. Transilvania*⁷, *Documenta Romaniae Historica C. Transilvania*⁸, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*⁹ și *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*¹⁰. Au putut fi identificate 46 de documente ce conțin și informații referitoare la activitatea fraților minoriți în Regatul Ungariei și Transilvania, în particular.

Documentele din secolul al XIII-lea evidențiază apariția fraților minori în contextul inițiativei pontifilor romani de a trimite misionari la populațiile păgâne pentru a-i converti, prin administrarea sacramentelor, dar și prin predică și exemplul personal. Astfel, în Regatul Ungariei, atât minorității cât și alte ordine monastice (în special dominicanii), sunt trimiși pentru a ajuta la convertirea cumanilor și turcilor¹¹. Pentru a transmite Evanghelia unde scaunul apostolic nu poate ajunge li se permite fraților minori să predice în Ungaria. În sprijin în plus pentru a-și împlini mai bine misiunea, din sec. XIV minorității iau locul dominicanilor de inchizitori în Ungaria, Boemia, Slavonia. Dintre frații minori inchizitori se remarcă Ioan de Capistrano (1386-1456), Iacob de Marchia (1393-1476) și Gabriel Rangoni de Verona (1410-1486)¹².

Pentru o bună funcționare a misiunii, frații au fost sprijiniți atât de papalitate prin indulgențe, sprijin pentru a ridica noi conventuri sau pentru a repara pe cele afectate, cât și de nobili care adesea le ofereau bunuri sau bani. Un exemplu în acest sens este donația pe care o primesc frații minori din Sibiu. Astfel, la 13 iulie 1300 capitlul din Alba Iulia adeverește că Elisabeta, văduva comitelui Herbord, fiul lui Henningh de Vințul de Jos, oferă cu acordul copiilor săi cinci mărci fraților din Sibiu de la biserica Sfintei Elisabeta¹³.

Un caz remarcabil este cel al clariselor de la Oradea. Între 1318 și 1382 sunt treisprezece documente ce privesc activitatea acestora și interacțiunea lor cu populația

⁷ *Documente privind istoria României C. Transilvania*, veac XIII, vol. 2 (1251-1300), veac XIV, vol. I (1301-1320), vol. II (1321-13330), vol. III (1331-1340), vol. IV (1341-1350), București, 1952-1955 (în continuare: *DIR*).

⁸ *Documenta Romaniae Historica C. Transilvania*, vol. X (1351-1355), întocmit de: S. Belu, I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K. Gündisch, vol. XI (1356-1360), întocmit de: I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K. Gündisch, S. Belu, vol. XII (1361-1365), întocmit de: A. Răduțiu, V. Pervain, S. Belu, I. Dani, Marionela Wolf, vol. XIII (1366-1370), întocmit de: I. Dani, K. Gündisch, V. Pervain, A. Răduțiu, A.A. Rusu, S. Andea, vol. XIV (1371-1375), întocmit de: A. Răduțiu, V. Pervain, S. Andea, L. Gross, vol. XV (1376-1380), întocmit de: S. Andea, L. Gross, V. Pervain, A. Dincă, vol. XVI (1381-1385), întocmit de: S. Andea, L. Gross, A. Dincă, București, 1977-2014 (în continuare: *DRH*).

⁹ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I-VII, Sibiu, 1892-1991 (în continuare: *Ub.*).

¹⁰ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, volumul XV, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, partea I (1358-1600), București, 1911 (în continuare: Hurmuzaki).

¹¹ Un alt ordin important pe care se bazau pontifii erau dominicanii, în Regatul Ungariei au avut aceeași misiune ce cea a fraților minori. *DIR*, veacul XIII, vol. II, doc. 219, 319, 502.

¹² *Ub.*, vol. V, doc. 2487; *DIR*, veacul XIV, vol. II, doc. 460, 461, 462; *DIR*, veacul XIV, vol. III, doc. 412.

¹³ *DIR*, veacul XIII, vol. II, doc. 522.

locală¹⁴. În primul rând se cunoaște că în apropierea conventului clariselor se afla cel al fraților minori, care le ofereau asistența spirituală. Un alt aspect important este legat de donațiile pe care le primesc: mori, terenuri sau părți din sate din apropiere. Totuși, surorile ajung să își sporească proprietățile nu doar din donații ci se și angajează să cumpere teren în Oradea. Mai mult, în anul 1344 se menționează că sunt scutite de a plăti dijma corespunzătoare pentru o curte și o moară. În ultimul document, din 1382 capitlul din Oradea certifică plângerea înaintată de slujitorul și trimisul clariselor, Mihail, fiul lui Toma, privind arderea fânului de pe fânațele moșiei deținute de acestea, pusă la cale de nobili locali.

Totodată, referiri certe sunt și cu privire la conventurile din Satu Mare, Sibiu, Bistrița, Brașov, Păuca sau Orăștie. Acestea primesc indulgențe de la papi și donații de la nobili. Custodele custodiei Transilvania avea reședința la Orăștie. Desigur, de-a lungul timpului frații minori vor fi implicați și într-o serie de procese. În 1341 papa Benedict XII solicită prepozitului de Cenad și arhidiaconilor de Ozd și Dăbâca să cerceteze pricina dintre parohul bisericii din Bistrița și mendicanți: minoriți și dominicani¹⁵.

Dintre documentele medievale puse la dispoziție de arhivă medievală au putut fi identificate cincisprezece documente. Din ce s-a putut constata până în acest moment textele sunt inedite, cu mențiunea că un număr foarte mic din acestea au fost semnalate ca regist în ediții de documente. Treisprezece sunt originale, redactate pe hârtie sau pergament, iar două sunt fie copii simple fie transumpt. În privința emitenților, aceștia sunt membri ai Ordinului Fraților Minori, ramura observantă, capitlul din Alba Iulia, regi ai Ungariei, nobili, magistrate ale orașelor Orăștie și Brașov și comitele de Timișoara.

Primele două texte au fost emise de Ioan de Capistrano, frate minor observant și inchiuzitor în Regatul Ungariei. La 4 martie 1454, din Cracovia, scria nobililor de Jucu Petru, Benedict și Mihail pentru a-i primi împreună cu soțiile și copiii în confraternitatea minorită observantă¹⁶. Al doilea document a fost redactat cu un an înainte de moartea sa, la 30 octombrie 1455, la conventul din Sebeș. Conținutul documentului este asemănător cu precedentul, soții Iacob de Măcicașu și Ana sunt primiți în confraternitatea observantă a Ordinului Fraților Minori, datorită devoțiunii lor¹⁷.

Ultimul document din secolul al XV-lea a fost emis de Nicolae de Semenja, custode al custodiei Pécs și vicar al vicariatului Ungaria la 11 octombrie 1496 din conventul Pécs și se adresează magistratului orașului Sibiu. Vicarul este cel care îl numește pe *alemanus vir* Nicolae de Briga (Brig) guardian al conventului Sfânta Elisabeta din Sibiu¹⁸. În jurul

¹⁴ *DIR*, veacul XIV, vol. I, doc. 319, vol. IV, doc. 75, doc. 123, doc. 202, doc. 230, doc. 250, doc. 804; *DRH*, vol. X, doc. 35, doc. 39, doc. 41; *DRH*, vol. XII, doc. 346; *DRH*, vol. XIV, doc. 62; *DRH*, vol. XVI, doc. 184.

¹⁵ *DIR*, veacul XIII, vol. II, doc. 104, veacul XIV, vol. I, doc. 17, 28, vol. III, doc. 229, vol. IV, doc. 44; *DRH*, vol. XIV, doc. 254, 356, vol. XV, doc. 188; Hurmuzaki, doc. 825; *Ub.*, vol. I, doc. 286, doc. 314, 568; vol. V, doc. 2643, 2488, 2489, vol. VI, doc. 3533.

¹⁶ S.J.A.N. Cluj, Fond familial Suky, Seria 1 – Documente medievale, nr. 69.

¹⁷ S.J.A.N. Cluj, Fond familial Matskási, Seria 1 – Documente medievale, nr. 32.

¹⁸ S.J.A.N. Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria U.II, nr. 596, regist în *Ub.*, vol. VIII, doc. 5614, accesibil on-line <http://siebenbuergen.arkundenbuch.uni-trier.de/catalog/5021> (accesat la 7 iulie 2019).

anului 1500 există o neînțelegere în același oraș, iar vicarul Ungariei Iacob de Tyrnavia solicită magistratului din Sibiu să fie rezolvată¹⁹. Pricina constă în acuzațiile aduse unui custode observant, iar vicarul cere eliberarea acestuia. Din document se cunoaște numele guardianului ce îi succede lui Nicolae de Briga, Sigismund. Magistratul din Sibiu este prezent și într-o donație pe care o primesc minorii din Orăștie. La data 2 februarie 1513 magistratul din Orăștie anunța magistratul din Sibiu că oferă fraților minori din Orăștie în așezarea Romos un teren sau loc. Se știe că pe acest teren frații urmează să își construiască un heleșteu²⁰.

Un document aparte a fost emis de ministrul provincial al Ungariei, Francisc de Lyppa. Ministrul emite din conventul din Debreceen la 19 februarie 1531²¹. Documentul este adresat unui protector al casei minoriților din Sibiu, Marcu, iar conținutul cuprinde recomandări pentru preoții minorii.

Se cunosc și două documente ce îi privesc pe frații minori și bunurile ce au aparținut lor, din Cluj. Primul este un testament păstrat sub formă de transumpt în documentul emis de magistratul din Cluj în 13 mai 1553²². Documentul de ultimă voință emis de Margareta, văduva lui Ștefan Lepsyny, la 4 martie 1541 conține și o donație făcută fraților minori din oraș. Văduva menționează că vrea să fie înmormântată în fața altarului Sfintei Treimi din biserica fraților și dorește să ofere o sumă de florini pentru îngrijirea numitului altar. După ce juzii din Bistrița certifică la 22 februarie 1545 vânzarea unei case de piatră ce a aparținut minoriiților pentru 65 florini²³, Ioan Sigismund Zapolya donează la 1570²⁴ alt bun odinioară folosit de frații minori din Cluj. Astfel, prin porunca lui Zapolya aurarul Mihail Igyarto primește fosta grădină a minoriiților din oraș.

Restul de șapte documente reprezintă baza de cercetare pentru două studii de caz, subiectele sunt conventurile din Păuca (județul Sibiu) și Brașov. Deși documentele sunt inedite, subiectele sunt cunoscute istoriografiei românești, precum se va putea vedea în continuare.

Primul caz privește situația din Păuca, unde la finalul secolului al XV-lea mănăstirea paulinilor cu hramul Sfânta Maria va fi transferată fraților minori. În

¹⁹ Regest în *Ub.*, vol. VIII, doc, 6031, accesibil on-line <http://siebenbuergenurkundenbuch.unitri er.de/catalog/5233> (accesat la 7 iulie 2019); S.J.A.N. Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria U.V, nr. 1672.

²⁰ S.J.A.N. Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria U.V, nr. 1241.

²¹ Papa Leo X (1513-1521) decide în 1517 să constituie gruparea observantă ca ramură distinctă a fraților minori. După această dată, Ordinul Fraților Minori va avea două ramuri masculine: conventuală și observantă. Astfel, se trece de la denumirea vicariat la provincie, iar conducătorul devine din vicar ministru provincial. A treia ramură, capucinii, va fi aprobată de pontiful Clement VII în anul 1525 (1523-1534). Ioan-Aurel Pop, *Din mâna valahilor schismatici ...: românii și puterea în regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2017, p. 41; Marie-Madeleine de Cevins, *Les franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450 – vers 1540)*, Roma, 2008, p. 40; S.J.A.N. Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria U.V, nr. 323.

²² S.J.A.N. Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Colecția de documente medievale, Seria de documente medievale, Seria U.V, nr. 591.

²³ S.J.A.N. Sibiu, Capitlul evanghelic C.A. Bistrița, DDR Brașov, nr. 41; Hurmuzaki, doc. 825.

²⁴ S.J.A.N. Cluj, Fond Primăria Municipiului Cluj-Napoca, Seria A-Privilegii și acte, Subseria A.2 – acte fasciculate, Fascicula 1, nr. 42.

istoriografie se consideră că ordinul s-a instalat la Păuca între 1416-1418²⁵, iar un prim document ce atestă prezența paulină la Păuca se păstrează din anul 1418, când papa Martin V acorda o indulgență mănăstirii acestora²⁶. Activitatea paulinilor în localitate a rămas netulburată până în anul 1446, dar odată cu această dată se fac demersuri pentru schimbarea ordinului. Astfel, la 6 aprilie 1446 vicevoievodul Transilvaniei cere aducerea fraților măniiri în Păuca²⁷. Schimbarea nu a fost realizată nici până în anul 1475, chiar dacă în istoriografie sunt menționări care susțin că mănăstirea este părăsită de către paulini după invazia tucilor de la mijlocul secolului al XV-lea²⁸. Totuși, din 1475 este atestat conflictul dintre nobilii din familia Kereky și paulini, care încă locuiau în Păuca. Primii au pătruns abuziv și au atacat bunurile călugărilor (au tăiat copaci, au lăsat porci să le distrugă pășunea), mai mult au atacat și jefuit pe unul dintre călugări. Paguba pentru toate aceste abuzuri ridicându-se la 1000 guldeni²⁹.

Între 1475 și 1496 avem din nou o lipsă a mărturiilor care să clarifice situația de la Păuca. Ultimele documente cunoscute în privința acestui caz sunt cele trei inedite emise în 1496, primul de Capitlul bisericii Transilvaniei, iar celelalte două de nobilii Baltazar și Petru Kereky³⁰. În primul rând, capitlul bisericii Transilvaniei adeverește plângerea înaintată de nobilii Baltazar Kereky și frații săi Petru și Grigore în privința abuzurilor paulinilor din mănăstirea dedicată Sf. Maria din Păuca, locaș patronat de membrii familiei Kereky. Ca urmare a abuzurilor, nobilii cer papei Alexandru VI înlocuirea paulinilor cu minorității. Datorită lipsei documentelor după 1496 se încearcă consultarea istoriografiei subiectului. Astfel, franciscanul Mihail de Mișcolț în anul 1803 amintește cedarea locului și fondarea conventului din Păuca al minoriților în 1497. Din aceeași sursă se cunoaște că printre conventurile minorite existente în 1517 se afla și cel din Păuca³¹. Apoi, Kácsanyi János menționa că la capitolul general al ordinului, din 1533, nu se mai menționează

²⁵ Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, coord.: Adrian Andrei Rusu, Cluj-Napoca, 2000, p. 203; Romhányi Beatrix, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Budapest, 2000, p. 52. În aceste cercetări se menționează că Ladislau, canonicul și preotul de Dobârca (jud. Sibiu) a sprijinit construcția mănăstirii paulinilor.

²⁶ *Ub.*, vol. IV, doc. 1844.

²⁷ *Ub.*, vol. V, doc. 2644.

²⁸ Corina Hopârtean, *The Order of St Paul the Hermit in the Hungarian Kingdom: the order's remains in Păuca, Sibiu County*, în „ArhIn-Medieval changing landscape: settlements, monasteries and fortifications”, Sibiu, 2016, p. 163-171; Eadem, *Despre ordinul paulin în surse scrise (sec. XIV-XV)*, în „Alt-Schaessburg”, nr. 10, 2017, p. 71-81; Eadem, *Ordinele mendicante în Transilvania medievală reflectate în surse scrise*, în „Transilvania”, 1, 2018, p. 25-30; Romhányi Beatrix, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Budapest, 2000, p. 52.

²⁹ *Ub.*, vol. VII, doc. 4023.

³⁰ Documentul emis de capitlul din Alba Iulia la 24 ianuarie 1496: S.J.A.N. Cluj, Colecția personală Kemény József, Seria 2 – BCU, nr. 135, cu regest în Szabó Károly: *Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kionata (1232-1540)*, Összeállította Szabó Károly, Budapest, 1890, doc. 417. Documentele emise de Baltazar și Petru Kereky la 19 februarie 1496: originalul la S.J.A.N. Cluj, Fond Familial Bánffy, BCU, DDR Brașov, nr. 441 și copia S.J.A.N. Cluj, Fond Familial Bánffy, nr. inv. 1214, fasc. M, nr. 20.

³¹ F.M. Michaele Knaisz de Miskoltz, *Chronologo provinciale ordinis F.F. Minorum S. Francisci Conventualium Provinciae Hungariae, et Transilvaniae, nunc S. Elisabeth Reginae nuncupatae; Premissa compendiosa vita Seraphici Patris in gratiam junioris nostri Cleri editum, pro grati animi perenni testimonio Fratribus suis dicatum*, Bratislava, 1803, p. 238.

conventul de la Păuca³². Astfel, rămâne de cercetat în continuare și de identificat surse pentru a certifica existența conventului în intervalul 1496/1497 - ca.1517-1533. Astfel, deși de scurtă durată, sunt mărturii cu privire la prezența minorită în Păuca, chiar dacă în istoriografie această prezență a fost și negată³³.

În al doilea caz disputa are loc între membri ordinului minorit, pe de-o parte și parohul din Brașov împreună cu magistratul orașului, pe de altă parte. Pricina poate fi urmărită cu ajutorul a cinci documente³⁴. Primele trei au fost emise în anul 1508, unul de Iosa, comite de Timișoara, iar următoarele de regele Vladislav II Jagello. Din anul 1513 este bula emisă de papa Leo X, iar din anul 1520 avem documentul emis de Ștefan de Bathor, palatinul regatului Ungariri. Conflictul privește împotrivirea ridicată de parohul de Brașov, în primii ani ai secolului al XVI-lea, în privința ridicării unui convent în afara zidurilor orașului, pe locul unei foste capele. Câștig de cauză au avut minorii, totuși activitatea fraților la Brașov nu a fost de lungă durată. Precum se poate observa, neînțelegeri cu privire la existența minoriților în oraș continuă și în anul 1520 când palatinul Ungariei, Ștefan de Bathor, cere magistratului orașului Brașov să nu înstrăineze bunurile fraților minori. Totuși, activitatea fraților și-a urmat cursul firesc, potrivit documentului emis în conventul din Brașov, la 12 mai 1522, Paul Beldi de Bodola (Budila) este primit în confraternitatea minorită împreună cu soția și cei 3 copii ai lor³⁵. Mai multe date în privința capelei și a prezenței conventului minorit cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul se regăsesc în cercetarea temeinică realizată de Mihaela Sanda Salontai din revista *Historia Urbana* din 2017³⁶. Singurul aspect pe care cercetarea de față îl aduce în plus față de ce se poate citi în articolul menționat este referința potrivit căreia conventul din Brașov a fost fondat este anul 1507, informație preluată din arhiva curiei generale OFM din Roma³⁷. La finalul acestui studiu de caz merită semnalate două din concluziile cercetătoarei cu privire la cauzele existenței de scurtă durată a minoriților la Brașov. În

³² Karácsonyi János, *Szent Ferenc rendjének története Magyarországn 1711-ig*, vol. I, Budapest, 1923, p. 228.

³³ *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, coord.: Adrian Andrei Rusu, Cluj-Napoca, 2000, p. 203.

³⁴ Documentul din 27 mai 1508: S.J.A.N. Sibiu, Fond Capitlul evanghelic C.A. Sibiu, Seria 1 – Acte cu instrumente contemporane de evidență, nr. 42; doc. din 29 iulie 1508; S.J.A.N. Brașov, Fond Primăria orașului Brașov, Colecția Documente privilegiale, DDR Brașov, nr. 286; doc. din 31 iulie 1508: S.J.A.N. Brașov, Fond Primăria orașului Brașov, Colecția Documente privilegiale, DDR Brașov, nr. 287; doc. din 9 martie 1513: S.J.A.N. Sibiu, Episcopia Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania, Colecția de documente episcopale, nr. 50; doc. din 8 iunie 1520: S.J.A.N. Brașov, Fond Primăria orașului Brașov, Colecția de documente Schnell, vol. II, nr. 056.

³⁵ Magyar Országos Levéltár, DF 257780, publicat în Balázs Kertész, (ed.), *A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai: 1448-1526 [Original surviving documents of the Hungarian Observant Franciscans]*. Fontes Historicis Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria 7, Budapest, 2015, doc. 58.

³⁶ Mihaela Sanda Salontai, *Repere dispărute din topografia ecleziastică a Brașovului medieval: capela Corpus Christi și claustrul franciscanilor observați*, în „Historia Urbana”, tom XXV, 2017, p. 119-132.

³⁷ Potrivit AGOFM Storico, SM 517, doc. 92, *Schematismus almae provinciae S. Stephani regis apostolici ordinis fratrum minorum in Transsylvania romaniae ad annum Christi 1946*, Cluj-Napoca. Totuși, rămâne de cercetat dacă data fondării este 1507 sau, mai degrabă, o dată ulterioară.

primul rând, dacă în plin Evul Mediu era nevoie de implicarea și sprijinul regilor maghiari pentru a extinde ordinului, în secolul al XVI-lea, spre finalul epocii, era nevoie și de consimțământul și suportul magistratului urban, care de această dată și-a urmat mai degrabă propriile interese. În al doilea rând, se remarcă implicarea fraților mănoři în vânzarea de indulgențe ce aveau ca scop susținerea reconstrucției Basilicii Sfântul Petru de la Roma (totuși o parte din acest venit rămânea și în vistieria regatului maghiar), desigur acest aspect l-a nemulțumit pe parohul brașovean.

În loc de concluzii se poate realiza o mică statistică cu privire la textele ce fac referire la activitatea mănoři în Transilvania. Astfel, din edițiile de documente apărute pe teritoriul României au putut fi identificate 45 de documente. Mulțumită arhivei medievale au putut fi identificate 15 texte inedite, deși unele sunt cunoscute și apar menționate în diferite cercetări. Pe viitor se dorește publicarea unui studiu cu documente apărute în spațiul european în diferite ediții de documente³⁸, sau chiar identificarea unor noi surse. Datorită celor două corpusuri de documente, *Bullarium franciscanum* și *Documente originale ale fraților mănoři maghiari observanți*, potrivit datelor de la începutul cercetării, au mai fost identificate 30 de documente. La această evidență nu au fost selectate textele care se repetă, această muncă va fi realizată în demersul realizării unui corpus de documente care privesc misiunea mănoři în spațiul românesc. La final este plauzibil să fie formulată întrebarea: *ar fi posibilă realizarea unei ediții de documente care să conțină doar texte referitoare la activitatea mănoři în Transilvania (sau pe teritoriul României) ?*

³⁸ De exemplu: Theiner Augustin, *Vetera monumenta historica Hungariam*, vol. II (1352-1526), Roma, 1860; *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, seria I, tom I-VI, Budapesta, 1887-1891; seria II, tom I, Budapesta, 1884 sau Euzebijje Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum Ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagreb, 1892.